

Europinės tapatybės konstravimas Europos Sąjungos kultūros politikoje. II: bendro Europos kultūrinio palikimo ribos

ANDRIUS ŠVARPLYS, ARVYDAS V. MATULIONIS

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Sociologijos institutas, Goštauto g. 11a, LT-09318 Vilnius

El. paštas: Matulionis@ktl.mii.lt

Straipsnyje pateikiama Europos Sąjungos kultūros politikos ir jos filosofinės koncepcijos – bendro Europos kultūrinio palikimo – kritika remiantis kai kuriomis postmodernistinių teorijų išvalgomis. Atskleidus nacionalinių kolektyvinių tapatybių reikšmę, taip pat panaudojus postmodernistines istorijos, kultūros ir subjekto sampratas, paaiškėja, kad bendro Europos kultūrinio palikimo koncepcija yra nepajėgi pateikti įtraukiantį, o ne išskiriantį europinės tapatybės modelį. Europos Sąjunga perima nacionalinės valstybės anksčiau taikytą esencialistinę ir instrumentinę (biurokratinę) kultūros standartizavimo priegą, o tai sudaro prielaidas švęsti paviršutinio Europos daugiakultūriškumo („vienybės skirtumuose“) ideologiją, kuri kontrastuoja ir yra bejėgė prieš realias socialinės integracijos ir diskriminavimo problemas.

Raktažodžiai: europinė tapatybė, bendras Europos kultūrinis palikimas, Europos Sąjunga, kultūros politika, postmodernistinės teorijos

ĮVADAS

Europos Sąjungos kultūros politikai Lietuvos mokslinė literatūra nėra skyrusi didelio, ypač probleminio analitinio, dėmesio galbūt todėl, kad ES kultūrinių iniciatyvų turinys gana deklaratyvus, o juo remtis visuomet yra lengviau, nei išvelgti jame problemą. Pavyzdžiui, kalbant apie europinę tapatybę galima tiesiog remtis jau duotais apibrėžimais – Kopenhagos Deklaracija dėl europinės tapatybės (1973) ar įvairiais Europos Komisijos dokumentais¹.

Savo ruožtu plačioje visuomenėje ES kultūros politika taip pat priimama deklaratyviai – priskiriama dar vienai europinei iniciatyvai, europinių institucijų finansinei injekcijai, išorinei politinei valiai, kuri iš esmės nepaliečia žmonėms svarbių reikalų ir nėra labai matoma, kaip antai kelių tiesimas, poliklinikų renovavimas ir pan. Apie ES kultūros politiką lietuviai turėtų žinoti iš „Vilniaus – Europos kultūros sostinės 2010 m.“ renginio, bet ir šiuo atveju renginys buvo labiau identifiktuotas vidaus politikos (korupcija, skandalai), o ne europiniame kontekste. Juk ne paslaptis, kad Europos Sąjungos inciatyvos dažnai suprantamos vien tik finansine prasme, biurokratine kalba kalbant, finansinių lėšų įsisavinimo prasme arba tiesiog pasipelnymo prasme.

Pirmame savo straipsnyje siekėme pralaužti ES kultūros politikos deklaratyvų turinį ir prisikasti prie tos filosofinės koncepcijos, kuri glūdi oficialioje ES bendro kultūrinio palikimo strategijoje². Šiame straipsnyje tęsime tyrimą norėdami atskleisti, kodėl, anot kai kurių teorijų, ES kultūros politikos filosofinė koncepcija yra nepajėgi sukurti įtraukiantį europinės tapatybės modelį. Tik prieš tai dar reikia padaryti vieną pastabą.

¹ Europos Komisija 2010.

² Švarplys, Matulionis 2010: 298–309.

ES kultūros politika turi daug entuziastų ir šalininkų, daug oponentų ir kritikų, ji sukuria didelį visuomeninį reiškinį – apima milžiniškas finansines lėšas, kasmet paliečia milijonus ES gyventojų, įtraukdama didelę dalį skirtingų šalių gyventojų. Manome, kad nekorektiška vienu sakiniu, viena filosofija, viena radikalia kritika redukuoti didelį politinį-socialinį reiškinį į kažkurį vieną interpretaciją ar vertinimą. Todėl šiame straipsnyje pateikiama postmodernistinė kritiką ES kultūros politikos atžvilgiu nereikia suprasti kaip radikalų supaprastinimą ar neigimą. Straipsnio intencija greičiau yra visai kita – išryškinti problemą tos europinės tapatybės koncepcijos, kuria remiamasi ES kultūros politikoje. Parodyti, kaip nekritiškas diskursas apie europinę kultūrą, istoriją ir tapatybę dirbtinai sukuria „tikrųjų europiečių“ erdvę ir sudaro prielaidas išskirti „netikrus“ europiečius ir neeuropiečius. Iš esmės straipsnyje remiamasi tokiu pat senu argumentu, girdėtu neomarksistinėse ideologijos studijose, feministinėse lyčių studijose, europocentrizmo kritikos studijose, poststruktūralizmo ir dekonstrukcijos idėjose ir daugelyje socialinių mokslų krypčių, pasižyminčių postmodernistinėmis nuostatomis. Jis gana paprastas: bet koks esencialistinis (ir todėl ideologinis) diskursas apie socialinę politinę realybę yra pasmerktas kategorizuoti socialinius vaidmenis ir palenkti juos politinei subordinacijai (galiai). Nepaisant išorinio neutralumo ir komforto, esencialistinis socialinis diskursas visuomet turi tokį šalutinį politinį (hegemoninį) efektą. Būtent tokiu esencialistiniu diskursu laikytina bendro Europos kultūrinio palikimo koncepcija.

Straipsnio tikslas yra pritaikyti postmodernistinės sociologijos ir filosofijos idėjas bendro Europos kultūrinio palikimo koncepcijai apsvastyti. Straipsnio objektas yra bendro Europos kultūrinio palikimo galimybės ir ribos formuojant kolektyvinę europiečių tapatybę.

Straipsnio pradžioje pateikiama nuosaiki Anthony D. Smitho kolektyvinės tapatybės istorinė-kultūrinė traktuotė, o po jos pereinama prie postmodernistinių istorijos, kultūros ir subjekto sampratų.

RIMTAI TRAKTUOJANT KOLEKTYVINES TAPATYBES...

Europinės tapatybės kūrimo procese yra numatoma kolektyvinė tapatybė, nes individuali europinė tapatybė neišsprendžia tų problemų, dėl kurių ir kilo bendros europiečių tapatybės poreikis – suteikti politinei institucinei ES erdvei legitimumą (žmonių lojalumą). Ką mes žinome apie kolektyvinių politinių tapatybių formavimąsi moderniaisiais laikais XVII–XX amžiuje? S. Eisenstadt'as ir B. Giessenas (1995) atkreipia dėmesį į gerai žinomą tiesą: pagrindinė kolektyvinė tapatybė pastarųjų šimtmečių Europoje yra nacionalinė tapatybė. Nacionalizmo sąjūdžiai reformavo Europos, o vėliau ir pasaulio politinį žemėlapij taip, kad politinė bendruomenė (valstybė) privalėjo tapti nacionaline. Nacionalumas, t. y. kultūrinis išskirtinumas, bendra istorinė atmintis, priklausymo tai pačiai bendrijai jausmas tapo pagrindiniu politiniu principu mobilizuojant žmonių mases. Kitos stiprios kolektyvinės tapatybės, pvz., klasinė tapatybė, jau formavosi nacionalinio principo suformuotoje politinėje erdvėje. Kokios viso to pasekmės šiuolaikinės europinės tapatybės kūrimui?

Žinomas nacionalizmo tyrėjas A. D. Smithas (1992) nurodo, kad, palyginti su europine tapatybe, nacionalinis bendruomenės jausmas yra daug tvirčiau istoriškai įsišaknijęs, labiau matomas, tikimas ir išpopuliarėjęs. Kolektyvinė nacionalinė tapatybė turi ikimodernios, ikiistorinės praeities jausmą, kuris teikia emocinį turinį ir istorinę gelmę. Šiais aspektais „Europa yra stokojanti ir kaip idėja, ir kaip procesas“³. Pati Europos kultūra negali būti traktuojama vienaskaitos forma dėl skirtingų kultūrinių tradicijų pliuralizmo. Europinė tapatybė kaip bendra kultūrinė

³ Smith 1992: 62.

tapatybė gali remtis nebent į kultūrų šeimos koncepciją, kurios vienijantis šaltinis gali būti tam tikros po Europą nevienodai pasklidusios kultūrinės tradicijos. A. D. Smithas jas išvardija panašiai kaip ir dauguma kitų tyrėjų: Romos teisė, politinė demokratija, parlamentinės institucijos ir judėjų–krikščionių etika; Renesanso humanizmas; racionalizmas ir empirizmas, romantizmas ir klasicizmas, pabrėždamas, kad kartu jie sudaro „ne vienybę įvairovėje – oficialią Europos kultūros formulę, bet „kultūrų šeimą“, sudarytą iš dalies bendrų istorinių tradicijų ir kultūrinių palikimų“⁴. Europos kolektyvinės kultūrinės tapatybės problemas sieja ir tai, kad nėra nei standartizuotos europinės švietimo sistemos, nei viešosios žiniasklaidos erdvės. Abu elementai egzistuoja tik nacionaliniuose rėmuose, o tai labai riboja tikslingos europinės politikos galimybes populiarinti savo įvaizdį per kultūrinį simbolizmą ir politinę mitologiją.

A. D. Smitho analizėje matyti nenumaldoma priešara tarp stiprios, istoriškai ir kultūriškai įsišaknijusios nacionalinės tapatybės ir silpnos, „iš viršaus“ formuojamos europinės kultūrinės tapatybės. Europos kultūrinio palikimo koncepcijos nominali pretenzija mažai ką turi bendra su realiomis kultūrinėmis kolektyvinėmis tapatybėmis, kurios susiformavo ir išlieka kaip nacionalinės.

Žinoma, negalima atmesti prielaidos, kad ateityje turėsime kultūros politikos priemonių rezultatą ir kad formosis kolektyvinis europiečių bendrumo jausmas. Kadaisė būtent taip – kultūros ir švietimo centralizuota politika – buvo kuriama ir nacionalinė tapatybė. Tačiau nereikia pamiršti, kad bendro europiečių kultūrinio palikimo koncepcija yra nukreipta būtent į praeitį, o iš praeities mes paveldime ne bendrą Europos kultūrą, bet nacionalines kolektyvines tapatybes. Net ir priimant nuosaikią A. Smitho traktuotę ir pripažįstant tam tikras Europai bendras kultūrinės tradicijas bei vertybes, visgi reikia turėti omenyje tai, kad Europos Sąjungai yra itin sunku paversti istorinį-kultūrinį palikimą kolektyvine europiečių tapatybe būtent dėl stiprių nacionalinių tapatybių.

Kiti autoriai yra dar griežtesni istorinės europiečių tapatybės atžvilgiu.

EUROPOS ISTORIJA IR KULTŪRA KAIP SOCIALINĖS REALYBĖS KONSTRAVIMAS

Kitas dalykas, ribojantis bendro Europos kultūrinio palikimo galimybes formuoti europinę tapatybę, yra susijęs su atmintimi ir istorijos samprata. Oficiali bendro palikimo nuostata numano vientisą linijinio progreso sampratą: didieji epochų pasiekimai „suveriami“ ant bendro istorijos progreso siūlo – nuo antikos iki modernybės, *from Plato to NATO* (nuo Platono iki NATO). Tokiame istorijos diskurse Europos Sąjunga tampa „natūralia“ istorinių laimėjimų paveldėtoja ir tęsėja, akivaizdi Vakarų progreso įkūnytoja. Crisas Shore'as, vykdęs sociologinius ES elito nuostatų tyrimus Briuselyje, nurodo, kad jų ES įvaizdis yra „tipiškai vaizduojamas kaip Apšvietos loginis vystymasis: progreso jėga, inspiruota mokslo, proto, racionalumo ir humanizmo. Šie diskursai Europos Parlamentą ir Komisiją piešia kaip istorinių pokyčių herojus, vedančius Europą į priekį link to, kas Maastrichto sutarties darbiniam projekte buvo pavadinta „*vocation federale* [federalinis pašaukimas]“⁵. Be to, anot šio autoriaus, vartojamos metaforos taip pat iškalbingos. Europos Bendrijai suteikiamas proceso ir judėjimo įvaizdis: Europa yra labai greitas traukinys, lokomotyvas, o Komisija – integracijos variklis. Dar vėliau Europa yra kaip kuriamų namų įvaizdis, Europos kūrimas kaip žmogaus išradingumo ir inžinerijos žygdarbis⁶. „Europos tapatybė vaizduojama kaip istorijos progresinio kilimo

⁴ Ten pat: 70.

⁵ Shore 1996: 481.

⁶ Ten pat: 483.

produktas – nuo senovės Graikijos išminties ir mokslo, klasikinės Romos teisės ir architektūros, per krikščioniškosios civilizacijos sklaidą iki mokslinės revoliucijos, Proto Amžiaus ir modernios, liberalios demokratijos triumfo⁷. Šios kultūrinio tęstinumo, moralinio kilimo ir skirtingųjų vienybės temos atsispindi tiek oficialių ES pareigūnų veikaluose, tiek žinomų intelektualų idėjose, minėtų pirmame mūsų straipsnyje⁸.

Pagrindinė tokios istorijos sampratos problema yra natūralistinis ir evoliucinis istorijos traktavimas.

Pagal alternatyvią istorijos sampratą, istorijoje buvo daugiau trūkių (*discontinuities*) nei tęstinumo (Delanty 2009). Didieji istoriniai įvykiai ar epochos nustatė naują, ne evoliucinį, santykį su praeitimi. Pavyzdžiui, krikščionybė pakeitė antikos palikimą sąmoningai nustatydamą įsivaizduojamą ribą: pagonių era baigėsi ir prasidėjo išganymo laikotarpis; reformacijos ideologija transformavo ne tik Bažnyčios istoriją, bet ir patį žmogaus santykį su Dievu, pasukdama jį individualistine linkme; Apšvietos epochoje Vakarų civilizacijos samprata buvo naujas, ne evoliucinis, sekularizuoto pasaulio santykis su religine Europos praeitimi ir naujuoju pasauliu. Istorijoje yra gausybė epochinės reikšmės įvykių, po kurių pasaulis jau negalėjo likti „toks pat“ ir turėjo būti nustatytas naujas, kitoks santykis su praeitimi ir naująja tvarka⁹.

Istorinių trūkių samprata numato ne evoliucinį, bet revoliucinį kelią, dėl kurio susiformavusiuose „supratimo rėmuose“ pasaulis yra „kitoks“ nei iki tol. Būtent tokią istorijos sampratą yra pateikęs ir ją pritaikęs mokslo istorijai istorikas ir filosofas Thomas Kuhnas (Kuhn 2003). Netgi tokioje empiriško validumo ir racionalumo citadelėje kaip gamtamokslis ir jo istorija, Th. Kuhno manymu, labiau galioja mokslo revoliucijos struktūra nei objektyvaus evoliucinio perėmimo logika.

Istorinis palikimas visuomet egzistuoja kaip kultūrinė interpretacija susiejant ją su dabarties istorija. Istorinio tęstinumo ir objektyvumo naratyvinį pobūdį gražiai nusakė Renano mintis apie tautą: „tauta yra būdas kartu prisiminti ir kartu užmiršti“¹⁰. Naratyvai sukuria istorinį tęstinumą: taip ES tampa Vakarų civilizacijos „paveldėtoja“, Mahometas XX a. arabų nacionalizme – arabiškumo propaguotoju, dauguma istorinių sukilimų sovietinėje ideologijoje tapdavo proletariato prototipais ir marksistinės klasių kovos įrodymais, pvz., Spartako sukilimas Romos imperijoje. Taigi istorinis naratyvas konstruojamas tam tikra linkme, o istoriniai įvykiai prisimenami pagal vyraujančias ideologines konstantas.

Ypač poststruktūralistinė, postmodernistinė ir feministinė mintis pabrėžė ideologijos ir diskurso reikšmę perkuriant istoriją, klasifikuojant realybę, kategorizuojant visuomenę ir taip įteisinant tam tikrus galios balansus ir socialinius vaidmenis.

Negalima ignoruoti ir autorių, atkreipusių dėmesį į tiesiogines vidines sąsajas tarp Europos modernybės, Europos civilizacijos ir Europos totalitarizmo (fašizmo), holokausto, imperializmo ir kolonializmo (Hockheimer ir Adorno 2006; Bauman 2000; Bhambra 2009; Delanty 2009; Heler ir Fehler 1991). Vakarų modernybė ir europocentrizmas yra vienas kitą

⁷ Ten pat: 484.

⁸ Švarplys, Matulionis 2010.

⁹ Šiuolaikiniu pavyzdžiu galėtų būti įsivaizduojamas Turkijos įstojimas į Europos Sąjungą. Turkija niekuomet nebuvo laikoma Vakarų pasaulio dalimi, geriausiu atveju – Vakarų ir Rytų pasaulių paribys. Turkijos įstojimas suduotų tam tikrą smūgį Europos Sąjungos vakarietiškumui (ir kartu krikščioniškumui). Tokiu atveju reiktų transformuoti arba Vakarų sampratą, arba Turkijos rytietiškumą ir islamiškumą tam, kad Turkijos rytietiškumas ir islamiškumas galėtų būti suderinamas su ES vakarietiškumu ir krikščioniškumu (plg. Delanty 2003).

¹⁰ Cituota iš Laocroix 2002: 15.

stimuliuojantys procesai (Hall 1996). Europos modernybė yra tiek pat barbariška, kiek ir civilizuota. Nesuvokus „diskurso–galios–išskyrimo“ mechanizmo, Europos civilizacijos idėja nebus išplėtotą. Vien tik optimistinis, herojinis, pozityvus ES kaip Europos kultūrinio palikimo perėmėjos, civilizacijos progreso, plėtros ir triumfo vaizdinys šių idėjų kontekste paprasčiausiai reiškia eurocentristinio mito tąsą. Nekritiška Europos kultūrinio palikimo koncepcija yra tiesiog pasmerkta reprodukuoti Europos civilizacijos pranašumo mitą ir kartu įteisinti (toleruoti, ignoruoti) žmonių išskyrimo ir išnaudojimo praktikas.

Šia prasme tai yra ideologinė strategija, kaip panaudojant evoliucinės istorijos ir esencialistinę kultūros sampratą formuoti platformą europiečių visuomenės tapatybei šiuolaikinėje Europos Sąjungoje¹¹.

OFICIALIOS EUROPOS KULTŪROS SAMPRATOS POLITINĖS PASEKMĖS

Ką šie argumentai turi bendra su Europos Sąjungos vykdoma kultūros politika? Trumpai tariant, jie dekonstruoja oficialią „vienybės skirtumuose“ ideologiją ir parodo, kad ji turi tam tikras politines pasekmes.

Pirma, esencialistiškai apibrėžta Europos kultūra kaip istorinis Europos Sąjungos vienybės pagrindas neišvengiamai formuoja uždarus ir todėl išskiriančius politinius ir vertybinius rėmus. J. Habermasas yra atkreipęs dėmesį į kultūros išskiriantį vaidmenį, priešpriešindamas jį procedūrinės demokratijos įtraukiančiam vaidmeniui (Habermas 1998). Tokia Europos istorijos ir kultūros samprata yra nepalanki kitoms, neeuropietiškomis, kultūrinėms tradicijoms (pavyzdžiui, islamo), kurios taip pat yra dalis Europos palikimo. Pabrėždama savo istorinį vertybių tęstinumą Europos Sąjunga įtvirtina Europos Tvirtovės (*Fortress Europe*) koncepciją, be abejo, paremtą Vakarų Europos palikimu. Jeigu europinė tapatybė grindžiama kultūriniais, tik europiečiams būdingais principais, tuomet europiečiai (kurie?) įgauna savininko bruožų būti tikrais europiečiais. Esant tokiai koncepcijai visiškai nesunku rūšiuoti europiečius ir neeuropiečius, taip pat tikrus europiečius ir antrarūšius europiečius. Šis gana dažnas reiškinys Europos istorijoje paprastai vadinamas europocentrizmu arba Europos (Vakarų) civilizacijos pranašumo mitu.

Oficiali ES prieiga prie bendros Europos kultūros nėra palanki realiai socialinei integracijai, ji kontrastuoja su realiomis socialinėmis praktikomis. 2004 m. įvykusi ES plėtra į rytus ir po jos buvusi žmonių migracija į Vakarų valstybes rodo, kaip lengvai „kitais“ ir „svetimais“ gali virsti net į Europos kultūrinę ir politinę erdvę, regis, įtraukti rytų europiečiai (lenkų sanotechniko grėsmingas įvaizdis Prancūzijos žiniasklaidoje 2007 m.).

Antra, priimta ES kultūros politikos strategija yra palanki didėjančiai ES biurokratinio elito reikšmei. Europos Sąjunga perima nacionalinės valstybės anksčiau taikytą esencialistinę ir instrumentinę (biurokratinę) kultūros standartizavimo prieigą. Pagal ją, kultūrinė tapatybė natūraliai ateina iš istorijos (anksčiau tautos, dabar Europos), o valdžios institucijos švietimo ir kultūros politika homogenizuoja visuomenę, paversdamos ją tauta (dabar europiečių visuomene). Taip atsitiko kuriantis nacionalinėms valstybėms XIX–XX a., panašiais bruožais pasižymi dabartinis oficialus Europos kultūros diskursas. Elitaristinis biurokratinis priėjimas prie tapatybės kūrimo dar labiau sustiprina šiuos panašumus.

¹¹ „Idėja, kad kultūra formuoja bendrus rėmus, paremtus konsensu, esminėmis vertybėmis, kurios, manoma, įkūnija europinę tapatybę, yra klaidinga. ... Iš tokių klaidingų pažiūrų kyla metanaratyvai, kuriuose Europa peržengia nacionalines visuomenes ir nurodo į unikalų Europos kultūrinį palikimą. Europos kultūros palikimo įvaizdis tampa Europos istorijos skirtingumus peržengiančiu diskursu. Europos kultūra virsta suvienyta normų sistema, interpretuojama kaip homogeninis diskursas, ir įgauna esencialistines, iš anksto nustatytas proporcijas“ (Malmborg, Sträth 2002: 5–6).

ES institucijų stiprėjimas radikalesnės neomarksistinės kritikos yra vadinamas kultūriniu rasizmu (Gilroy 1987), nacionalinio kolonializmo tąsa ar europietišku šovinizmu (Galtung 1973; Nairn 2003). „Europiečių vienybės šovinizmas reikštų nacionalinio principo dublikavimą virš-nacionaliniu lygiu“ (Jean-Marc Ferry)¹². Kritika pabrėžė kylančios Europos valstybės kūrimą ir siejo jį su „vidinio imperializmo“ politikos pavojumi. M. Hechterio (1999) pavartotas „vidinio kolonializmo“ terminas buvo taikytas Anglijos valstybės plėtrai, kurios metu buvo homogenizuoti giminingi škotai ir velsiečiai. Europos Sąjungoje „vidinė kolonizacija“ reikštų stipraus centro vykdomą politiką, kai yra gerbiamos nacionalinės ir regioninės kultūros (jų buvimas yra priimamas kaip faktas), bet kartu siekiama suformuoti bendrą tapatybę. Tačiau stipraus politinio centro nebuvimas ir todėl negebėjimas vykdyti kultūros ir švietimo standartizavimą, regis, daro ES bent jau kol kas nepajėgią pakartoti nacionalinę vidinio kolonizavimo istoriją.

Europos Sąjungos kultūros politiką lėmė siekis spartinti integraciją priartinant Europą prie žmonių, tačiau pasirinkta kultūros politika ir Europos bendro kultūrinio palikimo koncepcija tik sustiprina biurokratinio elito vaidmenį. „Emancipaciniai idealai, išreikšti Žmonių Europos kampanijoje, yra iškeliami prieš didėjančią biurokratinės valstybės intervencijos tendenciją europiniu lygmeniu“¹³. Esant tokiai tendencijai Europos kūrimas nukrypsta nuo Žmonių Europos link technokratų Europos, bent jau kultūros politikoje.

IŠVADOS

Abiem straipsniais norėjome parodyti, kiek daug žymių Europos studijų mokslininkų (Cris Shore, Gerard Delanty, Bo Stråth, Justin Lacroix), jau nekalbant apie postmodernistinės ir neomarksistinės minties atstovus, atkreipė dėmesį į bendros Europos kultūros koncepcijos trūkumus. Istorinis paveldimumas, bendras kultūrinis palikimas, europiečių subjektas yra tos Europos Sąjungos kultūros politikos filosofinės strategijos, kurios gali būti laikomos kaip esencialistinės, ideologinės ir neadekvačios. Galima sakyti, kad Europos Komisija tikrai neturi jokių gilių filosofinių intencijų, vykdydama miestų – Europos kultūros sostinių – programą ar skirdama Metų Europiečio apdovanojimus. Ir tai greičiausiai tiesa. Tačiau tai neatpalaiduoja nuo poreikio pasidomėti, kuo remiantis iš viršaus į apačią yra kuriamas europinės tapatybės projektas ir kokios yra viso to potencialios politinės pasekmės. Juolab kad europinėse studijose, kaip matėme, ši tema yra išsamiai nagrinėjama.

Straipsnyje pateikta kritika, išskyrus gal tik radikalesnę neomarksistinę kritiką, nesiekia demaskuoti, neigti ar kaltinti ES kultūros politikos. Visa ši kritika, manome, naudinga tuo, kad filosofiniai, kultūrologiniai, istorinės sociologijos argumentai padeda geriau suvokti, kiek gali ir ko negali tokia europinės tapatybės kūrimo strategija. Konkrečiai – ji yra konceptualiai nepalanki integruoti visiškai kitokių istorinių-kultūrinių šaknų tradicijas. Teigdama „vienybę skirtingumuose“ ji nejučia išranda (vakarietišką) europietišumą ir taip pradeda švęsti išivaizduojamą europiečių „viningumą“ potencialių „ne europiečių“ sąskaita (kurie gali save laikyti lygiai tokiais pat europiečiais). Kitaip tariant, bendro Europos kultūros paveldo koncepcija nejučia atkartoja Europos civilizacijos pranašumo idėją savita forma, ir tai lemia esencialistinis kultūros traktavimas, t. y. išskiriančių kultūrinių savybių postulavimas.

Taigi, Europos tapatybės kūrimas ant tam tikrų kultūrinių principų yra rizikingas būtent tuo, kad jis ne tik ideologiškai konstruoja išskirtines europiečio savybes, bet ir panaikina gali-mybės spręsti realias „skirtingumo politikos“ problemas, pvz., socialinę integraciją, imigraciją

¹² Cituota iš Lacroix 2002: 945–946.

¹³ Shore 1996: 483.

ir pan. Kol Vakarų Europa švenčia „vienybę skirtingumuose“, arba istorinį-kultūrinį Europos vieningumą, Rytų europiečiai (jau nekalbant apie trečiųjų šalių – ne ES piliečius) sėkmingai išnaudojami kaip pigi darbo jėga, realiai diskriminuojami.

Klausimas, kokiais principais remiantis reikėtų kurti bendrą europinę tapatybę, reikalingas atskiros aptarimo. Kaip vienas iš variantų yra svarstomas J. Habermaso „konstitucinis patriotizmas“ – siūlymas europinę tapatybę sieti su konstituciniais teisės viešpatavimo, valdžių atskyrimo, žmogaus teisių principais, kurie yra politiškai universalesni už kultūrinius apibrėžimus, pasižyminčius išskyrimu. Realiai sprendžiamos socialinės problemos ir kuriamos sąlygos sugyventi žmonėms turbūt yra daug geresnis būdas formuoti europiečių erdvę, nei pagal istorinį-kultūrinį naratyvą sukurti tikrojo europiečio standartą. Kol kas tenka tik konstatuoti, kad vyraujanti Europos istorijos ir civilizacijos koncepcija turi rimtų konceptualių trūkumų su tam tikromis politinėmis (išskyrimo, diskriminacijos) pasekmėmis.

Kultūriškai formuojama europinė tapatybė gali atrodyti istoriškai natūrali, politiškai neutrali ir priimtina, tačiau ji nejučia eliminuoja (uždengia) realius nepatogius socialinės-politinės diskriminacijos klausimus. Tai, ko gero, pagrindinė šiuose dviejuose straipsniuose pateiktų svarstymų mintis ir išvada.

Gauta 2012 01 19

Priimta 2012 03 05

Literatūra

1. Bauman, Z. 2000. *Modernity and the Holocaust*. Cornell University Press.
2. Berger, P. L.; Luckmann, Th. 1999. *Socialinės realybės konstravimas*. Vilnius: Pradai.
3. Bhabra, G. K. 2009. “Postcolonial Europe, or Understanding Europe in Times of the Postcolonial”, in *The Sage Handbook of European Studies*, ed. Ch. Rumford. London: Sage.
4. Brague, R. 2001. *Ekscentriškoji Europos Tapatybė*. Vilnius: Pradai.
5. Cederman, L.-E. 2001. “Nationalism and Bounded Integration: What it Would Take to Construct a European Demos”, *European Journal of International Relations* 7(2): 139–174.
6. Copenhagen Declaration on European Identity. 1973. Prieiga per internetą: http://www.ena.lu/declaration_european_identity_copenhagen_14_december_1973-020002278.html
7. Delanty, G. 2003. “The Making of a Post-Western Europe: A Civilizational Analysis”, *Thesis Eleven* 72: 8–25.
8. Delanty, G. 2009. “The European Heritage: History, Memory, and Time”, in *The Sage Handbook of European Studies*, ed. Ch. Rumford. London: Sage.
9. Derrida, J. 1992. *The Other Heading*. Indiana University Press.
10. Eisenstadt, S. N.; Giessen, B. 1995. “Construction of Collective Identities”, *European Journal of Sociology* 36: 72–102.
11. Europos Komisija. 2010. “Cultural heritage as a vehicle of cultural identity”. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/culture/portal/activities/heritage/cultural_heritage_vehic_en.htm (žiūrėta 2012 12 01).
12. Galtung, J. 1989 (pirmas leidimas 1973). *Europe in the Making*. New York: Taylor and Francis.
13. Gilroy, P. 1987. *There Aren't No Black in the Union Jack: The Cultural Politics of Race and Nation*. London: Hutchinson.
14. Habermas, J. 1998. *Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*. Cambridge MIT Press.
15. Hall, S. 1996. “The West and the Rest: Discourse and Power”, in *Modernity*, eds. S. Hall, D. Held, D. Hubert, K. Thompson. The Open University.
16. Hechter, M. 1999 (pirmas leidimas 1975). *Internal Colonialism. The Celtic Fringe in British National Development*. New Brunswick: Transaction Publishers.
17. Heller, A.; Feher, F. 1991. *The Grandeur ant Twilight of Radical Universalism*. New Brunswick: Transaction Publishers.
18. Horkheimer, M.; Adorno, Th. W. 2006. *Apšvietos dialektika*. Vilnius: Margi raštai.
19. Lacroix, J. 2002. “For a European Constitutional Patriotism”, *Political Studies* 50: 944–958.
20. Malmberg af, M.; Stråth, B. 2002. “Introduction: The National Meanings of Europe”, in *The Meaning of Europe*, eds. M. af Malmberg, B. Stråth. Oxford International Publishers Ltd.
21. Morley, D.; Robbins, K. 2002 (pirmas leidimas 1995). *Spaces of Identity*. London: Routledge.

22. Nairn, T. 2003 (pirmas leidimas 1977). *The Break-Up of Britain. Crisis and Neo-Nationalism*. Common Ground Publishing Pty Ltd.
23. Shore, Ch. 1993. "Inventing the People's Europe: Critical Approaches to European Community Cultural Policy", *Man* 28(4): 779–800.
24. Shore, Ch. 1996. "Transcending the Nation-State?: The European Commission and the (Re)-Discovery of Europe", *Journal of Historical Sociology* 9(4): 473–496.
25. Shore, Ch. 2000. *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London: Routledge.
26. Smith, A. D. 1992. "National Identity and the Idea of European Unity", *International Affairs* 68: 55–76.
27. Sträth, B. 2000. "Introduction: Europe as a Discourse", in: *Europe and the Other and Europe as the Other*, ed. B. Sträth. Brussels: Peter Lang.
28. Švarplys, A.; Matulionis, A. V. 2010. „Europinės tapatybės kūrimas Europos Sąjungos kultūros politikoje. I. Bendras Europos kultūrinis palikimas“, *Filosofija. Sociologija* 21(4): 298–309.

ANDRIUS ŠVAPRLYS, ARVYDAS V. MATULIONIS

Construction of European identity in the European Union's Cultural Politics. 2: The limits of common European cultural heritage

Summary

Following the first article, here in the second part of research the authors present the critique of the conception of common European cultural heritage. Basically referring to the postmodern ideas about history, culture, narrative and power, the authors show how the official European Union formula about common European cultural heritage is imagined (invented) by the discursive memory.

First, taking collective identities seriously in the modern times, it appears that national collective identities continue to play an incomparably stronger role than supranational (European) identity because of the reason that they demonstrate deep historical memory, a shared collective destiny and feelings of belonging. Precisely that what European identity lacks as 'an idea, or as a process' (Smith, 1992).

Secondly, thinking about history and culture as discontinuities rather than evolutionary progress, it comes to the conclusion that it is not correct to think about common European cultural heritage as a linear cultural evolution resulting in the European Union. It is more accurate to include the Holocaust, imperialism and colonialism in the history of European culture as well. Positive, optimistic and evolutionary view on a triumph of European civilization over history corresponds fully with Eurocentrism and the myth of European superiority. On the other hand, the essentialistic treatment of European culture makes an attempt to distinct 'truly Europeans' from 'second-range or less-European, or non-European'.

All these features of common European cultural heritage lead to the politically unfavorable conditions of exclusion, particularly of nations of Central and Eastern European countries (despite their belongingness to the EU) or third-countries in behalf of rich Western European countries.

Key words: European identity, common European cultural heritage, European Union, cultural policy, postmodern theories